

Володимир БАБІЙЧУК¹

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ІЗ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ТВАРИНАМИ

Досліджено зобов'язання із відшкодування шкоди, завданої тваринами, як різновиду атракціонів. Враховуючи еволюцію сфери розваг, дедалі більшою популярністю користуються атракціони з використанням сільськогосподарських та диких тварин. Поруч із новими емоціями від близькості з тваринами, такі розваги несуть значні ризики завдання шкоди. Зобов'язання із відшкодування такої шкоди, завданої тваринами сягають далеких історичних глибин. Досліджено першу історичну згадку про шкоду, завдану тваринами, в Законах Хаммурапі. Встановлено, що першою відомою твариною, яка завдала шкоди, що підлягала відшкодуванню, був віл, а особою, відповідальною за шкоду, визнавався його власник. Встановлено, що згадка про шкоду, завдану одомашненими тваринами, міститься в Законах Дадуші. Такими тваринами було визначено вола та агресивну собаку. Досліджено, що основною функцією тогочасних зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої тваринами, була компенсаторна функція. Досліджено, що закони Хеттів також містили норму, що регулювала відшкодування шкоди, завданої твариною. Норма передбачала відшкодування шкоди, завданої майну. Проаналізовано положення Тори, зокрема Кодексу Завіту, що встановлювали відповідальність за шкоду, завдану тваринами. Встановлено, що Тора містить положення, що можна вважати праобразами сучасних

¹ аспірант,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
vova.babiichuk@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-2960-4054>.

норм, які регулюють відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки. Узагальнено характерні ознаки законодавства, що регулювало відшкодування шкоди, завданої тваринами, та діяло до нашої ери. Досліджено положення Законів Драконта Афінського та Солона, які діяли на території Греції в період з 621 р. по 594 р. до н.е. Проаналізовано положення Закону про боротьбу зі шкодою, якої завдають звірі. Проаналізовано положення законодавства періоду Римської імперії, що регулювало відшкодування шкоди, завданої тваринами. Досліджено поняття терміна «чотиринога тварина» та принцип «шкоди, що зберігається за твариною» згідно з римським правом. Проаналізовано положення принципу відповідальності «погонича мулів». Досліджено положення чинного законодавства України, що регулює відповідальність за шкоду, завдану тваринами. Проаналізовано етимологію понять «звір» та «тварина». Резюмовано, що звіром варто розуміти підклас ссавців, тобто тільки частину класифікації тварин. Проаналізовано поняття «дика тварина». Запропоновано власну класифікацію диких тварин. Ініційовано пропозицію про заміну в ЦК України терміна «утримання диких звірів» на термін «утримання диких тварин». Розмежовано диких тварин від домашніх та сільськогосподарських. Досліджено функціонування Єдиного державного реєстру тварин. Запропоновано вдосконалення діяльності реєстру шляхом введення до нього відомостей про тварин, яких використовують у діяльності атракціонів. Запропоновано власне визначення терміна «атракціонна тварина».

Ключові слова: атракціон, шкода, відшкодування, зобов'язання, делікт, джерело завдання шкоди, тварина, звір.

Сучасна публіка настільки звикла до гострих відчуттів і захопливого видовища, що звичайні зоопарки, наповнені екзотичними і дуже рідкісними тваринами, не особливо вражають навіть дітей. Сьогодні і діти, і дорослі хочуть безпосередньо брати участь у розважальній програмі: плавати з крокодилами, заглядати в саму пащу левам та тиграм, кататись на слонах та верблюдах тощо, а не просто стояти біля вольєру.

Багато сучасних атракціонів вимагає неабияких зусиль, використання великої маси складної апаратури із життєзабезпечення і пов'язано з реальною загрозою. Але саме це і захоплює відвідувачів найбільше. Один з найпопулярніших видів атракціонів — атракціони з використанням тварин — передбачає контакт відвідувачів і дійсно небезпечних та диких хижаків, водночас у такій ситуації, коли створюється ілюзія повної беззахисності людини.

Такий вид атракціону пробуджує у відвідувачів забутий у сучасній цивілізації первісний страх перед потужним звіром, а також розбурхує мисливський азарт, якого в людині, незважаючи на всю її фізичну слабкість (порівняно з тваринами) в достатку. Водночас такі забави несуть приховані й очевидні загрози завдання шкоди відвідувачам, адже в силу природних тваринних інстинктів, неможливо наперед передбачити поведінку тварин.

Враховуючи активне та часто суперечливе використання юридичною практикою відповідальності за шкоду, завдану атракціонами та тваринами загалом, робимо висновок, що сучасне право вимагає системних наукових досліджень із загальнотеоретичних і практичних проблем зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої тваринами, що позитивно впливатиме на їхнє вирішення в Україні.

Тому питання комплексного вивчення шкоди, завданої атракціонами з використанням тварин, є актуальним, що обґрунтовує доцільність його дослідження в науковій статті.

Дослідженням загальних та окремих важливих питань і проблем відшкодування шкоди займалися як радянські вчені (Б. С. Антимонов, А. М. Белякова, Д. В. Боброва, О. С. Іоффе, О. А. Красавчиков, М. М. Малєїна, Г. К. Матвеев, Ш. М. Менглиев, Ш. Т. Тагайназаров, В. О. Тархов, К. А. Флейшиц, Х. І. Шварц, А. С. Шевченко, К. Б. Ярошенко), так і українські (В. В. Васильєв, Є. Ю. Борисова, О. О. Боярський, І. В. Бурлака, С. Д. Гринько, Т. С. Ківалова, С. В. Куліцька, А. В. Куцин, К. В. Мануїлова, А. І. Мамушкіна, І. С. Ніжинська, С. С. Ніжинський, О. С. Онищенко, О. О. Отрадна, О. І. Панченко, Д. Ф. Плачков, О. О. Рубан, О. Т. Тур, М. М. Фролова, Є. О. Харитонова, М. М. Хоменко, О. В. Церковна, Ю. С. Червоний та ін.).

Крім того, плеяда цивілістів присвятила свої праці дослідженню поняття та особливостей джерела підвищеної небезпеки (далі — ДПН), серед яких М. М. Агарков, О. В. Андрієнко, В. В. Буга, С. Б. Булеца, В. Г. Вердніков, І. В. Волосенко, Л. Є. Гузь, О. Л. Жуковська, Ю. В. Лесько, Р. А. Майданик, Н. І. Майданик, Т. Б. Мальцман, К. В. Мануїлова, Г. Л. Пендяга, О. О. Пономарьов, С. Д. Русу (Гринько), А. П. Сергєєв, І. І. Серебровський, О. О. Тебряєв, Н. В. Терещенко, І. С. Тімуш, Б. Б. Черепакін та ін. Також деякі науковці досліджували питання відшкодування шкоди, завданої тваринами, зокрема: Н. В. Корнілова, Г. Л. Крушельницька, Т. В. Летута, О. А. Устименко.

Що стосується вивчення відшкодування шкоди, завданої атракціоном з використанням тварин, то це питання науковцями не досліджувалось.

Метою статті є історико-правовий аналіз зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої тваринами, та дослідження стану сучасного регулювання вказаних зобов'язань в Україні.

Характеризуючи сучасний стан справ, слід зазначити, що на законодавчому рівні існує значний правовий вакуум у регулюванні відносин, суб'єктами яких є фізичні, юридичні особи, громадські організації, а об'єктом (предметом) — тварини всіх видів та груп, які не перебувають у стані природної волі і відповідно не належать до об'єктів тваринного світу. Фактично в реальному житті такі суспільні відносини склалися давно, а їх правове регулювання є частковим. Тому справедливо можемо відзначити, що кількість тварин, які перебувають у власності фізичних осіб, з кожним роком збільшується, що в підсумку призводить і до збільшення випадків завдання ними шкоди життю і здоров'ю громадян.

Перша історично відома згадка про відповідальність за шкоду, завдану тваринами, сягає часів правління вавилонського царя Хаммурапі (1792–1750 роки до н.е.), коли був складений найдовший та найкраще організований збірник законів Месопотамії. Кодекс, або Закони Хаммурапі, — насправді, скоріше, вибір основних прийнятих рішень у силу закону та справедливих вироків, винесених царем Хаммурапі [1].

Філософія, на якій ґрунтувалися Закони Хаммурапі, — це принцип «око за око» або так званий «*ius talionis*» (від латинського слова «*talio*», що означає помсту в натуральній формі). Фраза «око за око» символізувала закони в сучасному виразі. Та поруч з цим у ті часи з'являється умова про докази. Так, одна з норм проголошувала: «Якщо чоловік звинувачує іншого чоловіка у вбивстві, але тоді не може подати проти нього докази, то його обвинувача буде вбито» [2].

Справи, про які йдеться в цих законах, охоплюють величезний спектр зобов'язань, професій та прав, включаючи комерцію, рабство, шлюб, сексуальні правопорушення, напади та тілесні uszkodження, крадіжки та борги, а також шкоду, завдану тваринами. Так, у Законах Хаммурапі йшлося про таке:

«§ 250. Якщо віл вбиває людину, коли вона проходить вулицями, ця справа не має підстав для позову;

§ 251. Якщо власника вола повідомляє влада його міського кварталу, щоб він притупив роги свого вола, але він не робить цього або не керує своїм волом, і той віл вбиває представника класу «*awilu*» (тобто вільнонародженого чоловіка), він (господар) заплатить 30 шеклів срібла;

§ 252. Якщо це раб людини (якого смертельно поранили), господар дасть 20 шеклів срібла» [3, с. 128].

Як бачимо, першою історичною згадкою про тварину, шкода завдана якою підлягала компенсації, була згадка про вола. А суб'єктом відповідальності визнавався її власник (господар). Крім того, аналізуючи зазначені норми, може прослідкувати зародження інституту «відповідальності за шкоду, завдану ДПН». Таким ДПН вважали вола із гострими (не притупленими) рогами.

Що стосується шкоди, завданої прирученими (одомашненими) тваринами, то така згадка збереглась на фрагментах Законів Дадуші (*Laws of Dadusha*) — правителя королівства Ешнунна (*Eshnunna*), близько 1770 року до нашої ери. До складу вказаних законів входять положення, що стосуються численних ситуацій, але також чітко згадується про шкоду, завдану тваринами, тоді як був запроваджений принцип, який мав стати звичним у стародавньому праві щодо притягнення власників одомашнених тварин до відповідальності, за завдання їхніми тваринами шкоди. У таблицях із Законами Дадуші були передбачені такі положення:

«§ 53. Якщо віл завдає шкоди іншому волу і таким чином спричиняє його смерть, два володарі волів повинні розділити вартість живого вола та тушу мертвого вола;

§ 54. Якщо віл завдає шкоди людині, і керівництво приходу повідомляє його власника, але власник не в змозі тримати свого вола в руці, а травами, завдані людині, призводять до її смерті, господар бика зважить і дасть 40 шеклів срібла;

§ 55. Якщо віл переслідує раба і тим самим спричинить його смерть, володар вола зважить і доставить володарю раба 15 шеклів срібла;

§ 56. Якщо собака агресивна, і про це повідомляють її господаря, але йому не вдається контролювати свою собаку, і вона кусає людину і, таким чином, спричиняє його смерть, власник собаки повинен зважити і доставити 40 шеклів срібла;

§ 57. Якщо собака вкусить раба і спричинить його смерть, володар зважить і доставить 15 шеклів срібла» [3, с. 67–68].

Аналізуючи зміст таблиць із Законами Дадуші зауважуємо, що поряд з волом, твариною, що здатна завдати шкоди, визнавалась і агресивна собака. Крім того, можемо констатувати, що основною функцією зобов'язань із відшкодування шкоди тих часів була компенсаторна функція, адже незважаючи на те, кому твариною завдано шкоди (іншій тварині, рабу чи вільній людині), відшкодування виражалось у виплаті грошової компенсації.

Цікава згадка міститься в збережених законах народу Хеттів. Хетти залишили в руїнах свого столичного міста Хаттуші тисячі запечених глиняних табличок із написом клинописних символів. Серед цих табличок можна знайти історичні розповіді, договори з іноземними державами, літературні композиції, описи релігійних церемоній та адміністративні записи. Великий інтерес представляє збірник законів, найдавніші копії яких датуються давньохетським періодом (приблизно 1650–1500 роки до н.е). Так, на одній із табличок записане таке: § 90 «Якщо собака пожирає сало, а власник сала знаходить собаку, він має право вбити пса і дістати сало зі шлунку. Компенсації за собаку не буде» [3, с. 228].

Аналізуючи вказану норму розуміємо, що з'являється положення лише про матеріальну шкоду, завдану собакою, без завдання тілесних ушкоджень чи смерті людині. Поруч з цим відсутні пояснення щодо суб'єкта відповідальності за шкоду. Виходячи з аналізу норми, таким суб'єктом визнається безпосередній заподіювач шкоди, тобто собака. При цьому уточнюється, що в разі смерті такої собаки компенсація не передбачається. Тобто теоретично в таких правовідносинах припускалась участь власника собаки.

Найдавнішою колекцією єврейського законодавства є Тора та Кодекс Завіту (*The Covenant Code (Ex 20:22-23:33)*) [4]. За традицією, Мойсей отримав Десять заповідей безпосередньо від Бога. Вони були переписані як частина Книги Мойсея і далі повним набором правових норм (Пакт-кодексу), які ґрунтуються на принципі «око за око, зуб за зуб», що було юридичною філософією Хаммурапі. Присутні тут і норми, що регулюють відповідальність власників тварин, демонструючи неабияку схожість із законами Ешнунна і Хаммурапі. У Торі зазначено таке:

«§ 21:28 Якщо віл забиває чоловіка чи жінку до смерті, віл буде забитий камінням на смерть, його м'ясо може не бути з'їденим, але власник вола вважатиметься невинним;

§ 21:29 Але якщо раніше вважали, що віл мав схильність до цього, його власник був попереджений про це, але він не тримав його в контролі, щоб попередити смерть чоловіка чи жінки, вола слід забити камінням до смерті, а його власник також буде забитий. Має бути викуп накладений на нього, однак він заплатить як викуп за все життя стільки, скільки йому оцінюють;

§ 21:32 Якщо віл вб'є раба чи невольницю, господар вола повинен заплатити тридцять шеклів срібла господареві раба, але віл повинен бути забитий камінням до смерті;

§ 21:35 Якщо віл, що належить одній людині, забиває вола свого товариша, вони продадуть живого вола і розділять виручку, а крім того, вони поділять мертвого вола теж;

§ 21:36 Але якщо раніше вважали, що віл мав схильність до вбивства, а його власник не тримав його під контролем, володарі продадуть живого вола і розділять прибуток, але мертвого вола збереже для себе власник» [5].

Варто зауважити, що біблійські норми Тори мають положення, які також можна вважати праобразами сучасних норм, що регулюють відповідальність за шкоду, завдану ДПН. Так, положення 21:29 та 21:36 передбачають відповідальність володаря вола, який мав схильність до завдання шкоди. Можемо припустити, що це були відверто агресивні воли, можливо певні породи волів, як, до прикладу, сучасні бійцівські породи собак.

Принцип «око за око» або *«lex talionis»*, очевидно, є загальним аспектом юридичної філософії всіх стародавніх правових джерел країн Близького Сходу. Формулювання положення у всіх цих збірниках відповідають основному стилю судової практики, типовому для того часу. Положення в основному структуровані відповідно до граматичного порядку умовного речення, починаючи з гіпотези, введеної сполучником *«if»*, що описує конкретну ситуацію або стан обставинних елементів у минулому чи теперішньому часі, за яким слідує санкція майбутнього часу, вказуючи, яким повинен бути судовий результат такої ситуації.

Хоча буквально десятки тисяч клинописних документів, що стосуються юридичних питань були виявлені, та в них відсутні реальні приклади відповідальності за шкоду, завдану твариною, окрім прикладу з волем чи собакою, що вбив або поранив людину чи іншу тварину. Однак це не означає, що таких випадків ніколи не було або що вони не могли статися. Припущення полягає в тому, що подібні випадки були у кращому випадку дуже рідкісними. Отже, існування норм, щодо шкоди, завданої волами слід тлумачити як типову ілюстрацію судової практики, правові принципи, коли шкоду завдають тварини. Те саме тлумачення, ймовірно, стосується і випадків шкоди, завданої собаками, як зазначено в Законах Ешнунні, що залишається єдиним джерелом, яке конкретно стосується такого роду травм чи пошкоджень.

Перші писані Закони Греції були складені Драконтом Афінським (відомим як *Draco* — 621 р. до н.е.), який запровадив державні закони, де приділялась виняткова роль у покаранні осіб, звинувачених у злочині, замість

того, щоб покладатися на систему приватного правосуддя. Хоча в первозданному стані жоден закон Драко до сьогодення не дійшов, вони були відомими на весь світ своїми суворими покараннями, передбаченими в них (смертна кара була визначена майже для всіх правопорушників), породжуючи слово «драконівський», що стосувалось необґрунтовано суворих покарань. За винятком його законів про вбивства (єдина частина, що не зазнала змін), усі Закони Драко були скасовані й замінені Солоном (близько 594 р. до н.е.). Відтоді Закони Драко про вбивства та Закони Солона з інших питань розглядалися як Закони Афіні [6, с. 38].

Закони Солона в основному стосувались сімейного та публічного права. Однак, важливим для мети цього дослідження є те, що закони встановлювали конкретні покарання за різні правопорушення, завдані тваринами. Так, Солон прийняв закон про боротьбу зі шкодою, якої завдають звірі (*beasts*). Йшлося про розроблений «засіб-запобіжник», за допомогою якого собака, яка може когось вкусити, повинна мати комір і жердину завдовжки три фути, прикріплену до нього, щоб не мати змоги дістати до потенційного потерпілого [7]. Тобто бачимо яскравий приклад сучасного обов'язку належного догляду за джерелом завдання шкоди, яким у нашому випадку є тварина. Схожі засоби належного догляду характерні і для сучасних зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої атракціонами з використанням тварин. Зокрема, щодо повідків, намордників, кліток та інших засобів безпеки.

До V століття до нашої ери спеціальний суд — «*Prytaneion*», розглядав справи про шкоду, завдану у вигляді смерті, що вчинена невідомою особою, твариною чи неживим предметом. Рішеннями суду в таких випадках, зазвичай були смерть або вигнання з Аттики тварини, яку визнали винною [8]. З сучасного погляду, вигнання тварини може здатися безглуздим ритуалом, але для грецької правової думки бажано було виявити державну турботу з приводу смерті особи. Якщо когось вбила невідома особа, тварина або «неживий предмет», то держава вважала, що вжила всіх практичних заходів, щоб уникнути загибелі когось іншого, за схожих обставин у майбутньому [9].

Проаналізувавши наведені приклади законодавства, що існувало ще до нашої ери, можемо прийти до таких висновків.

По-перше, правила щодо шкоди, завданої волами, служать для впровадження принципу винної недбалості та її наслідків: власник вола, який, як відомо, був схильний до завдання шкоди, карається за свою недбалу, неналежну обережність щодо догляду за ним, що стало наслідком завдання шкоди. Тобто зароджується «інститут відповідальності за шкоду, завдану ДПН», який є характерним і для сучасних зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої атракціонами з використанням тварин. При цьому в контексті стародавніх норм належна обережність не позначає ідеї тримати тварину огороженою або охороняти її.

По-друге, в ситуаціях, коли віл не давав підстав вважати його схильним до насилля, і його власника не можна було попередити про це, не може бути і презумпції вини або недбалості з боку власника. Однак, оскільки непередбачена ситуація (коли віл спричиняє смерть іншого вола) є нетиповою

і не повинна наносити шкоди лише одній стороні, то виникає солідарна відповідальність боржника і кредитора. Тобто зароджується ще один інститут, характерний сучасним зобов'язанням з відшкодування шкоди, завданої атракціями з використанням тварин, — «інститут солідарної відповідальності».

По-третє, у стародавніх нормативно-правових актах з'являються норми, що характерні сучасним положенням цивільного права про умисел потерпілого. Так, коли віл вбиває людину, як зазначено у правилі 250 Законів Хаммурапі, припускається, що смерть могла бути наслідком власної необережності жертви, тим самим породжуючи умисел потерпілого, що сприяє завданню шкоди. Аналогічні положення закріплено в ч. 1 ст. 1193 ЦК України, де зазначено, що шкода, завдана потерпілому внаслідок його умислу, не відшкодовується [10].

По-четверте, в праві стародавньої Греції було розроблено і започатковано праобраз сучасного обов'язку належного догляду за джерелом завдання шкоди, яким у нашому випадку є тварина. Аналогом вказаної норми назвемо абзац другий ч. 1 ст. 614 ЦК України, де відзначається, що особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання [10].

Протягом тривалого часу римське право здійснювало вплив на формування та розвиток правових систем світу [11, с. 18]. Очевидно, що регулювали норми римського права і зобов'язання із відшкодування шкоди завданої тваринами. За загальним правилом у випадках, коли чотиринога тварина завдала шкоди, така тварина повинна була бути передана потерпілому або йому могла бути запропонована матеріальна компенсація, що відповідає завданій шкоді (D 9.1.1.) [12].

Слід зауважити, що термін «чотиринога тварина» стосувався лише одомашнених тварин. Дикі тварини, які завдають шкоду, розглядалися як окрема категорія (D 9.1.1.10, «Дія не стосується диких звірів за своєю природою» [12]).

Хоча спочатку термін «чотириногі тварини» мав трактування, як одомашнена худоба, що випасається, така як: велика рогата худоба, коні, осли, мули, свині та кози, згодом термін був розширений, щоб включити, зокрема, собак (D 9.1.1.5) і, врешті-решт, будь-яких тварин «якогось іншого виду» (D 9.1.4) [12].

«*Pauperies*» — це шкода, завдана без будь-якої правової підстави з боку заподіювача, оскільки тварина позбавлена міркувань та не здатна вчинити правове зло (D 9.1.3) [12]. У цьому випадку власник несе відповідальність за шкоду, завдану його твариною лише тому, що він є власником. Хоча власник, за римським правом, міг unikнути деліктної відповідальності передавши тварину потерпілому в ноксальній здачі (*noxae deditio*), якщо він би вирішив не пропонувати матеріальне відшкодування.

Але римське законодавство йде ще далі і передбачає, що «обов'язок відшкодувати шкоду, завдану твариною, належить не тій особі, що була власником на момент завдання шкоди, а тій, що є власником тварини на момент пред'явлення позову» (D 9.1.12) [12]. Це принцип відомий як «*noxae caput sequitur*», тобто «шкода зберігається за твариною».

Ідею, закладену в положенні римського законодавства, тільки дещо доповнену сучасними здобутками правової думки, можна віднайти і в сучасному праві Німеччини. Так, §§ 833–834 Німецького цивільного уложення передбачають, що коли тварина позбавить життя людини, або завдає йому тілесне ушкодження чи розлад здоров'я, або пошкодить будь-яку річ, то особа, яка утримує тварину, зобов'язана відшкодувати потерпілому завдану цим шкоду. Якщо ж хтось за договором прийняв на себе піклування про нагляд за твариною, замість особи, яка утримує її, той відповідає за шкоду, завдану твариною третій особі. При цьому він не несе відповідальності, якщо, наглядаючи за твариною, дотримувався необхідної в цивільному обороті дбайливості, або якщо шкода була б понесена і при дотриманні такої дбайливості [13].

Ще одним яскравим випадком римського законодавства є зміст норми римського юриста Гая, що закріплена в Дигесті 9.2.8 та перекладається таким чином: «Коли погонич волів, через відсутність вміння, не в змозі стримувати хід своїх мулів, і вони збивають раба, що належить іншому, зазвичай кажуть, що водій несе відповідальність за недбалість. Така ж позиція присутня, якщо він не може керувати своїми мулами через брак сили; також не здається несправедливим те, що відсутність сили повинна створювати ґрунт для недбалості, оскільки ніхто не повинен робити щось, що він знає або повинен знати, буде небезпечним для інших через його слабкість. Закон такий самий у випадку з людиною, яка через брак навичок або брак сили не може керувати конем, на якому їде» [12].

Цей текст чітко описує принцип римського права, згідно з яким власник одомашненої тварини, яка завдала шкоди жертві, може успішно уникнути відповідальності, довівши, що шкоди було завдано недбалістю погонича, який контролював тварину. Погонич мулів, що невдало здійснював належний, тобто розумний догляд (контроль) над мулами, буде винен за необережну поведінку, яка спричинила завдання шкоди.

У сучасних умовах діють норми, що мають зворотню дію до описаного правила. Так, скажімо, за шкоду завдану працівником атракціону, під час виконання його службових обов'язків, відповідальним є роботодавець, а не сам працівник. Поруч з цим слушно зауважує С. Д. Гринько, що під час відшкодування шкоди, завданої неправомірно, юридична або фізична особа вправі пред'явити регресну вимогу до свого працівника, а відшкодувавши правомірно завдану шкоду, пред'явлення такої вимоги неможливе [14, с. 67].

Більшість країн Європи, як бачимо і на прикладі Німеччини, рецепіювали положення римського права, що стало основою для їхніх сучасних Цивільних кодексів, в тому числі й ЦК України.

Та варто зазначити, що ЦК України, окрім впливу римського права, формувався під впливом інших правових систем у часи, коли українські землі були під впливом інших держав.

Литовські статuti 1529 року в розд. 12 містили норми, що регулювали питання відшкодування шкоди, завданої тваринами. Ст. 13 було встановлено, що «якби через чиєсь цькування пес вкусив кого-небудь і вла-

сника судили, але він не признавав вини в цькуванні, то він повинен особистою присягою довести свою невинність. А якщо сам не захоче присягнути, тоді повинен допустити до присяги позивача і тоді повинен буде заплатити шляхтичу за безчестя, а простій людині — за рану. А якби хтось, обороняючись, ненавмисно вбив чийогось пса, то не повинен нічого платити, але якби кинув чим-небудь у пса і вбив його, то повинен заплатити власнику». Також ст. 14 вказаного розділу передбачає відповідальність за шкоду завдану тваринами майну, зокрема відзначається, що «якби чийсь пес вкусив коня, вола або якусь іншу скотину чи завдав їй якоїсь шкоди, то за таку скотину власник пса повинен відповідати і відшкодувати збиток або видати тварину» [15, с. 180–181].

Тож, розуміємо, що Литовські статuti 1529 року передбачали два види шкоди, яка може бути завдана твариною:

- 1) шкода, завдана особі;
- 2) шкода, завдана майну.

В обох випадках відповідальність настає у випадку наявності доказів вини власника тварини, тобто про утримання тварини (пса) як ДПН тоді мова не йшла.

Литовські статuti 1566 року в арт. 13 та 14 розд. XIII [16, с. 190–191] практично дублюють положення ст.ст. 13–14 Литовських статутів 1529 року. А ось редакція Литовських статутів 1588 року засвідчує, що в арт. 14 розд. XIII законодавець звертає увагу на ще один вид тварин, які можуть завдати шкоди, а саме: поруч з собакою описується відшкодування шкоди, завданої конем: «А також той, хто би мав коня *«васнивого»*, який би бив, повинен на ньому або на його нозі повісити дзвоник, щоб його було видно та на нього не наїжджати. А якщо хто без дзвоника на такому коні їздить, а він би кому завдав шкоди, тоді кінь повинен бути виданий потерпілому» [17, с. 328–329]. Таке уточнення законодавця, вважаємо, було продиктоване частими випадками завдання шкоди кіньми, що вимагало законодавчого закріплення таких правовідносин.

Ще одним документом, що значною мірою мав вплив на формування цивільної доктрини України, є Соборне уложення 1649 року. Гл. X Уложення містила ст. 223, якою було встановлено, що шкода, завдана навмисно розпалюванням багаття в чужому лісі, що стане причиною пожежі, чи *«в чиему лісі пожежа розпочнеться від кінських, чи інших тварин»* і такою пожежею буде завдано шкоди бортовому дереву, бджолам, звірам і птиці, то за таку шкоду буде взято пеню, яку *«вказе государь»*, а позивачу буде відшкодовано збитки за позовом [18]. Тобто законодавець, не виділяючи такі правовідносини в окрему норму, все ж передбачав відшкодування шкоди, яка могла бути завдана твариною майну, а саме лісу, який перебував у чийсь власності.

Одна з найвизначніших пам'яток вітчизняної цивілістики під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року в гл. 29 містила п. 8 арт. 3, який встановлював, що *«Коли б пастух скотом комусь потолочить траву, випасе хліб чи завдасть іншої шкоди, то в такому випадку сам потерпілому відшкодувати повинен. Згідно з цим ж артикулем вчиняють і стадові, і плугарі, і погоничі у всіх вищеописаних випадках»* [19,

с. 486]. Тобто, знову стверджуємо, що законодавець передбачає відповідальність за шкоду, завдану тваринами майну. Водночас чітко виділені суб'єкти відповідальності — пастух, стадовий, плугар та погонич.

Зібрання малоросійських прав, або «Собрание гражданских законов, действующих в Малороссии», 1807 року містило дві правові норми, що відмежовували шкоду, завдану «тваринами за своєю природою шкідливими і які в домоволодінні не використовуються», а також шкоду, завдану «тваринами корисними і потрібними в домоволодінні». Так, § 91 передбачав, що «якщо хтось утримує диких тварин, таких як: вовки, ведмеді, лисиці, рисі, леопарди, леви, і якщо вони завдають шкоди, то їхній власник зобов'язаний безумовно відшкодувати шкоду, навіть якщо після завдання шкоди вижене тварину, але потерпілий доведе, що він його утримував до моменту завдання шкоди, оскільки таких тварин утримувати заборонено». А § 92 встановлював, що «якщо би когось вкусила собака яку нацькували, і особа, будучи викликаною до суду, не признавала вини, то така особа повинна бути очищена присягою, а якщо не присягне, тоді присягою потерпілого повинна відшкодувати йому компенсацію так, якби він відшкодував шкоду, завдану власною рукою» [20].

Перше, на що варто звернути увагу, це чітке розмежування диких та домашніх тварин, з прикладами кого варто вважати дикими. Також звертає на себе увагу позиція законодавця в § 91, що власник зобов'язаний «безумовно» відшкодувати шкоду. Тобто можемо стверджувати що відповідальність за шкоду, завдану «за своєю природою шкідливими тваринами», сприймалась за аналогом сучасного розуміння шкоди, завданої ДПН, де доведення вини володільця джерела не є обов'язковим. Водночас § 92 уже містить обов'язок довести вини володільця собаки, тобто відзначаємо, що собаку не сприймали як тварин, утримання якої створює підвищену небезпеку. І в конструкції зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої такою собакою наявність вини володільця є обов'язковою.

Загальне цивільне уложення Австрійської імперії 1811 року в нормі 1320 містило положення, яке встановлювало, що «якщо шкода завдана комусь твариною, то за це відповідальним є той, хто нацькував, або роздрознив цю тварину або допустив неухважність в догляді за нею. Якщо вина особи не може бути доведена, то шкода вважається випадковою» [21]. Тобто законодавець у вказаній нормі не зосереджує увагу саме на собаці, а узагальнює шкоду, завдану всіма тваринами, також звертається увага на обов'язковість доведення вини. Водночас норма має особливість, що стосується суб'єкта відповідальності, яким, окрім власника тварини («того, хто допустив неухважність у догляді за нею»), визнавався «той, хто нацькував або роздрознив цю тварину». Тобто не будучи власником чи володільцем тварини, але нацькувавши чужу тварину чи вчинивши певні дії, що її роздрозували, особа несла відповідальність за шкоду, завдану цією твариною.

Цивільне уложення 1905 року в ст. 2636 встановлювало, що особа, в користуванні якої перебуває тварина (дика або домашня), зобов'язана відшкодувати шкоду, завдану твариною, якщо не докаже, що нею було вжито необхідні заходи обережності. Така ж відповідальність покладається на

особу, яка взяла на себе обов'язок по догляду за твариною [22]. Отже, статтею не розмежовувалась шкода завдана дикими та домашніми тваринами, в обох випадках йшлося про відшкодування шкоди на засадах вини. Водночас чітко визначено суб'єкта відповідальності, а саме користувача або особу, яка взяла на себе обов'язок по догляду за твариною.

Звід законів Російської імперії 1914 року, у ст. 656 встановлював таке: «Той, хто буде цькувати когось собакою або іншою твариною або гнати на нього якусь тварину, або іншим способом за допомогою тварини навмисно завдасть комусь шкоди, зобов'язаний відшкодувати завдану шкоду або збитки» [23]. Водночас ст. 688 встановлено, що «володілець диких та інших небезпечних тварин зобов'язаний відшкодувати будь-яку завдану комусь цими тваринами шкоду здоров'ю або збитки майну, якщо він винен в недогляді за тваринами, або буде доведено, що прийняті ними заходи безпеки були явно недостатніми [23]. Тобто законодавець виокремлював два види шкоди, завдані тваринами: шкода, завдана дикими тваринами, та шкода, завдана іншими тваринами. Водночас визнавалось, що дикі тварини вимагають більш ретельного та відповідального рівня догляду та заходів безпеки.

Цивільний кодекс УССР 1922 року в редакції станом до 15 квітня 1931 р. містив ст. 404, якою проголошувалось, що «особи і підприємства, діяльність яких сполучена з підвищеною небезпекою для навколишніх, якот: залізниці, трамваї, фабрично-заводські підприємства, торговці горючими матеріалами, держателі диких тварин, особи, які будують будівлі й інші споруди тощо, відповідають за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки, якщо не доведуть, що шкода виникла через непоборну силу або через умисел чи грубу недбалість самого потерпілого» [24]. Тобто в цьому Кодексі уже йшлося лише про шкоду, завдану дикими тваринами, питання відшкодування шкоди, завдані рештою тварин, не врегульовувалось. Водночас утримання диких тварин було визнано ДПН.

Положення чинного ЦК України про відшкодування шкоди регулюється нормами гл. 82. Ч. 2 ст. 1187 проголошує, що шкода, завдана ДПН, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку [10]. У статті виділено як підставу володіння джерелом завдання шкоди «утримання», що є характерним для атракціонів з використанням тварин.

Визначення терміна «утримання тварини» на законодавчому рівні відсутнє. Однак якщо тлумачити термін згідно зі словником української мови, то розуміємо його, як забезпечення кого-небудь засобами до існування; доглядати, годувати тварин де-небудь [25, с. 636]. Поруч з цим зауважимо, що згідно зі ст. 180 ЦК України тварини є особливим об'єктом цивільних прав. На них поширюється правовий режим речі [10]. А відповідно до ст. 322 ЦК України власник зобов'язаний утримувати майно, що йому належить, якщо інше не встановлено договором або законом [10].

Етимологічний зміст «утриманням тварин» частково розкриває п. 2 Правил тримання собак, котів і хижих тварин у населених пунктах Української РСР, згідно з яким підприємства, установи, організації і громадяни-власники собак, котів і хижих тварин зобов'язані суворо дотримуватися санітарно-гігієнічних норм і правил їх тримання за умови обов'язкового забезпечення безпеки людей [26].

Ст. 9 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» розкриває зміст утримання тварин ще ширше, визначаючи, що особа, яка утримує домашню тварину, зобов'язана: забезпечити домашній тварині необхідні умови, що відповідають її біологічним, видовим та індивідуальним особливостям, відповідно до вимог цього Закону; дотримуватися санітарно-гігієнічних норм експлуатації житлового приміщення, де утримується домашня тварина (місце постійного утримання), та норм співжиття [27]. Крім цього, норма закону, а саме ст. 12, визначає, що шкода, завдана особі або майну фізичної особи, а також шкода, завдана майну юридичної особи твариною, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її утримує [27].

Таким чином, проаналізувавши наведені норми чинного законодавства України, можемо впевнено стверджувати про те, що утримання тварини є законною підставою володіння нею, а особа, яка утримує тварину, є її володільцем і особою відповідальною за відшкодування завданої нею шкоди.

У питанні відшкодування володільцем шкоди, завданої атракціонами з використанням тварин, варто виділити два моменти:

- 1) якщо шкода, завдана твариною — ДПН;
- 2) якщо шкода, завдана твариною, яку не можна віднести до ДПН.

Зауважимо, що на законодавчому рівні поділ тварин на таких, що є ДПН, та тих, що до них не належать, — відсутній.

Однак можемо звернути увагу на досвід Великої Британії, а саме ст. 6 Закону «Про тварин» 1971 року, де зазначено, що небезпечними тваринами є вид:

- 1) який зазвичай не одомашнюється на Британських островах;
- 2) повністю вирощені тварини, які, як правило, мають такі характеристики, що, якщо вони не стримані, то можуть завдати серйозної шкоди або що будь-яка шкода, яку вони можуть завдати, може бути серйозною [28].

Ми вважаємо, що під час визначення небезпечності тварини варто виходити з основоположних принципів ДПН, а саме таких ознак, як непередконтрольність людині; властивості об'єкта, за яких виникає підвищена ймовірність завдання шкоди; підвищена небезпека завдання шкоди. Саме за наявності цих трьох ознак під утриманням тварини варто розуміти не тільки низку заходів по догляду, годуванню, дотриманню санітарних норм, лікуванню тощо, але й заходи, пов'язані із безпекою володіння та експлуатації.

Український законодавець чітко виділив ДПН утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід. Так, ч. 1 ст. 1187 ЦК України встановлено, що ДПН є діяльність, пов'язана з використанням,

зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб [10].

У статті виділено як ДПН діяльність, пов'язану з утриманням диких звірів, бійцівських та службових собак. Однак законодавство не дає переліку диких тварин, а також не дозволяє з достатньою юридичною точністю предметно визначити, які ще тварини чи діяльність пов'язані з їх утриманням, належать до підвищеної небезпеки та чи є діяльність, не пов'язана з утриманням, а безпосередньо з розвагами із залученням таких тварин, підвищено небезпечною.

Ми вважаємо, що першочергово варто дослідити етимологію понять «звір», «тварина», «дика тварина», «домашня тварина» і дотичних до них. Слід відмежувати диких тварин від домашніх та сільськогосподарських, тобто тих, що не несуть підвищеної небезпеки для відвідувачів. При цьому варто зазначити, що і домашні тварини можуть бути небезпечними, так як деякі з них мають великі розміри і невідконтрольну людині агресивність (наприклад кішка породи Чаузі Ф1 чи кішка Ашера).

Перш за все, варто звернути увагу на зіставлення понять «звір» і «тварина».

Ч. 1 ст. 180 ЦК України встановлює, що тварини є особливим об'єктом цивільних прав. На них поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом [10].

Ст. 1 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» дає таке визначення: «Тварини — біологічні об'єкти, що відносяться до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові» [27].

Водночас поняттям «звір», хоч і згадується в українському законодавстві, та його визначення немає.

Так, окрім ЦК України, згадується поняття «звір» у Законі України «Про мисливське господарство та полювання», в такому контексті: «Мисливські тварини — дикі звірі та птахи, що можуть бути об'єктами полювання» [29]. У такому розумінні можемо зробити висновок, що поняття «тварина» дещо ширше, ніж поняття «звір». Кожен звір є твариною, однак не кожна тварина є звіром.

Великий тлумачний словник української мови визначає, що звір — це дика, зазвичай хижа, тварина [30, с. 447]. Знову відзначаємо, що звір є твариною, її певним видом.

У зоології клас ссавців розділяють на два підкласи: першозвірі та звірі. Водночас звірі складаються з інфракласу нижчих звірів або сумчастих і вищих звірів або плацентарних. Характерними ознаками сумчастих є народження недорозвинених зародків, що доношуються в сумці. Для плацентарних характерним є наявність зв'язку з організмом матері через плаценту, а новонароджені особини здатні самостійно смоктати молоко матері з молочних залоз [31, с. 78].

Підсумовуючи резюмуємо, що звіром варто розуміти підклас ссавців, тобто тільки частину класифікації тварин.

Що стосується диких тварин, то Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» визначено, що дикі тварини — це тварини, природним середовищем існування яких є дика природа, в тому числі ті, які перебувають у неволі чи напіввільних умовах [27]. Основною ознакою дикої тварини, яку ми виділимо із вказаного визначення, є звичний (природний) ареол її існування, а саме дика природа.

В. Є. Борейко визначає «дику природу» як «місце, де людські звуки, артефакти не домінують; воно залишається значною мірою не зміненим і некерованим людьми, це місце, яке стоїть поза законом, шалене місце ... Дика природа є саморегульованим, незалежним середовищем існування незліченних видів тварин, рослин і мікроорганізмів, які можуть мешкати тільки в ньому» [32, с. 4]. Ознаками дикої природи із вказаного визначення є відсутність впливу людини та саморегульованість процесів.

Водночас дикою природою вважають ту частину землі, що досі є невідомою, не використовується людиною. Самотність (важкодоступність) дикої природи розуміється як можливість зустрітися первісній природі з її Творцем або людиною особисто, спокійно і на умовах, яким тільки вони віддають перевагу [33, с. 90–91]. Тут ознаками дикої природи виділяємо невідомість та свободу від людини.

На думку екологів, мисливствознавців та інших фахівців природи головним змістом поняття «дика природа» є наявність популяції диких тварин у їхньому природному середовищі, але які дедалі більше залучаються до сфери активної діяльності людини. Таке розуміння дикої природи сформувало наукову дисципліну — біотехнію, яка досліджує та розробляє шляхи і методи штучної зміни середовища проживання диких тварин [34]. Головними ознаками «дикої природи» визначимо наявність диких тварин та можливість впливу людини на природні процеси, з метою збереження їх існування.

Підбиваючи підсумки, що дикі тварини — це тварини, природним середовищем існування яких є важкодоступні, невідомі території, вільні від впливу людини, однак які все ж можуть частково підпадати під вплив людини та перебувати в неволі чи частковій волі.

Наступним кроком нашого дослідження вважаємо за доцільне провести класифікацію за групами диких тварин залежно від їхнього виду, породи, і можливості завдати реальної шкоди життю та здоров'ю людини. Як критерії ми використовуватимемо такі, як: розмір та маса тварини, його природна лють, генетично закріплена агресія до людини або посилений інстинкт мисливця, наявність у тварини природного механізму захисту, який є небезпечним для людини.

Для того, щоб чітко класифікувати диких тварин, варто звернути увагу на ст. 3 Закону України «Про тваринний світ», яка проголошує, що дикі тварини — хордові, в тому числі хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі та інші) в усьому їхньому видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають

у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі [35].

Вказаною нормою визначено біологічне різноманіття видів диких тварин та зауважено, що тварина вважається «дикою» на всіх стадіях її розвитку. Водночас наголошено, що дика тварина може перебувати як у природній волі, так і під впливом людини.

Тварини як живі організми наділені природними особливостями (інстинктами), а їхня поведінка підпорядкована законам біології. Ми вважаємо, що це і створює об'єктивну загрозу завдання шкоди оточуючим. Однак не всі дикі тварини можуть бути віднесені до ДПН, а тільки ті з них, які володіють шкідливими ознаками.

Підвищена небезпека диких тварин обумовлена їхніми специфічними властивостями. Гострі ікла й пазури, великі розміри, агресивність, отруйність, хижацькі інстинкти обумовлюють їхню підвищену небезпеку для відвідувачів.

Тому дикими тваринами з класу безхребетних, які володіють шкідливими ознаками, ми б виділили павукоподібних з типу членистоногих. Оскільки деякі види павуків та скорпіони наділені небезпечною для людини отрутою, а кліщі є переносниками збудників небезпечних інфекційних хвороб [36].

Клас хордових, на наш погляд має більше різновидів тварин, які наділені шкідливими ознаками і є небезпечними для людини.

По-перше, клас круглороті, надклас риби [31, с. 26]. Найбільш небезпечними тут виділимо акул, тигрову рибу, кубомедузу, піранью, електричного вугра, смугасту крилатку, рибу фугу тощо. Говорячи про рибу фугу, хочемо зауважити про сучасний атракціон у сфері харчування, який має назву «тепан — які» [37]. Це розвага, коли весь процес приготування страви відбувається перед відвідувачами, а після приготування вони мають можливість її скуштувати. У Японії популярним є приготування і споживання смертельно небезпечної риби фугу, яка включена до десяти найбільш небезпечних страв світу, через дозу тетродотоксину, що міститься в тілі риби фугу [38].

По-друге, клас плазуни, підклас лепідозаври. Тваринами, яких варто вважати небезпечними, виділимо комодського варана з родини варанів, що може сягати 150 кг ваги та довжини до 3–4 метрів; отруйних змій з підряду змії; анаконду з родини псевдоногі змії; кобри та аспіди з родини аспідових, всі представники яких є отруйними; представники родини морських змій, отрута яких в разі токсичніша ніж у сухопутних [31, с. 61–62].

По-третє, клас плазуни, підклас архозаври [31, с. 63]. Вказаний підклас об'єднує у собі різного роду крокодилів та алігаторів, розваги з якими несуть підвищену небезпеку для відвідувачів.

По-четверте, клас ссавці, інфраклас вищі звірі:

- 1) родина собачі (лис, вовк) [31, с. 82];
- 2) родина ведмеді (білий ведмідь, бурий ведмідь) [31, с. 82];
- 3) родина кішки (ягуар, тигр, лев) [31, с. 83];
- 4) ряд хоботні (африканський та індійський слон) [31, с. 83];

5) родина носорогів (тварини довжиною тіла в 2–4 метри, масою від 1 до 3,5 тонн) [31, с. 84];

6) ряд парнокопитні, підряд нежуйні (яскравим представником є бегемот) [31, с. 85];

7) ряд примати, родина вищі вузьконосі або людиноподібні мавпи (горили, шимпанзе, орангутанг) [31, с. 87].

Тож ми вважаємо, що дикими звірами в розумінні ч. 1 ст. 1187 ЦК України [10] варто вважати тварин, наведених у викладеній вище класифікації, відповідно — діяльність атракціонів із залученням вказаних тварин є ДПН.

Водночас, враховуючи, що, окрім звірів, перелік наповнений й іншими тваринами, утримання яких може бути ДПН, пропонуємо внести зміни в ч. 1 ст. 1187 ЦК України [10], замінивши слова «утримання диких звірів» словами «утримання диких тварин» та викласти її в такій редакції: *«Джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких тварин, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб».*

Щоб відмежувати диких тварин від решти, варто дослідити, які ж тварини не належать до диких, однак залучення яких у діяльність атракціонів може завдати шкоди відвідувачам.

Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» визначає, що домашні тварини — собаки, коти та інші тварини, що протягом тривалого історичного періоду традиційно утримуються і розводяться людиною, а також тварини видів чи порід, штучно виведених людиною для задоволення естетичних потреб і потреб у спілкуванні, що, як правило, не мають життєздатних диких популяцій, які складаються з особин з аналогічними морфологічними ознаками, та існують тривалий час у їхньому природному ареалі [27]. Також вказаним законом визначено, що сільськогосподарські тварини — це тварини, що утримуються та розводяться людиною для отримання продуктів і сировини тваринного походження [27].

Тобто основною відмінною характеристикою диких і домашніх та сільськогосподарських тварин є їхнє звичне середовище існування. Крім того, щодо сільськогосподарських тварин законодавство визначає і критерій основної мети їх утримання, а саме: отримання продуктів і сировини тваринного походження.

Домашніх тварин, у тому числі й сільськогосподарських, ми відносимо до другої групи тварин, що використовуються в діяльності атракціонів, здатних завдати шкоду, однак які не є ДПН.

Безумовно, ступінь підконтрольності дикої і домашньої тварини істотно різниться. Поведінка домашніх тварин у силу історично сформованого спільного існування з людиною достатньою мірою підконтрольна волі людей. Однак природні особливості будь-якої тварини як живого організму

виключають абсолютний контроль. Сільськогосподарські тварини, особливо племінні, часто примхливі й агресивні, практично не піддаються дресируванню, деякі його зовсім не проходять. Як правило, відновити контроль над твариною, що вирвалася з-під влади людини, не завжди є можливим.

Водночас, як визначено у ст. 12 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», шкода, завдана особі або майну фізичної особи, а також шкода, завдана майну юридичної особи твариною, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її утримує [27], чим і обумовлена запропонована нами класифікація.

Відзначимо, що *діяльність атракціонів з використанням тварин, навіть добре видресированих (наприклад, циркова тварина), не може повністю контролюватися людиною, оскільки поведінка тварини обумовлена природними рефлексами та інстинктами*. Тварина сприймає людину, перш за все, як загрозу, часто агресивно налаштовану стосовно неї. Навіть максимально можливий ступінь дбайливості з боку власника не гарантує повного контролю над твариною, що і визначає високу ймовірність завдання шкоди.

Щодо атракціонів з використанням тварин, варто відзначити декілька важливих моментів.

По-перше, поведінка тварини не може перебувати під абсолютним контролем людини і може створювати підвищену небезпеку для оточуючих. Це обумовлено тим, що тварина, а особливо «дика» — це особливий біологічний об'єкт, що діє на основі різноманітних рефлексів, його поведінка підпорядкована природним інстинктам.

По-друге, далеко не всіх тварин варто вважати ДПН (наприклад, зайці, білки тощо). З урахуванням природних особливостей такими повинні вважатися вовк, ведмідь, тигр, крокодил, кобра та ін.

По-третє, питання про віднесення диких тварин до ДПН повинно вирішуватися з урахуванням «матеріального» і «юридичного» критеріїв, що характеризують володільца джерела завдання шкоди.

Спираючись на **юридичний критерій**, потрібно відзначити, що як ДПН можна розглядати атракціон з використанням не будь-якої дикої тварини, а тільки тієї, яка є об'єктом права власності, іншого речового права, права, набутого на підставі договору з відповідною особою тощо. Отже, розваги з небезпечними для людини тваринами, що знаходяться на волі, не можуть кваліфікуватися як ДПН. Наша позиція знаходить підтвердження в положеннях досліджуваних нами античних норм законодавства. Так, зокрема § 244 Законів Хаммурапі проголошував: «Якщо людина орендує вола чи осла, а лев вбиває його на відкритому просторі, це є втратою господаря» [3, с. 127].

Згідно з **матеріальним критерієм** власником тварини, що є ДПН, визнається лише той власник або інший титульний володілець, який використовує тварину, здійснюючи над нею як об'єктом відповідного права фактичне панування.

Так, можна навести приклад з судової практики Канади. Дуглас Крісті описує судову справу за позовом Девіда Белека і Дженніфер-Енн Коулес

до Сафарі-парку (*African Lion Safari & Game Farm*) про відшкодування шкоди, завданої дикими тваринами. Суть справи полягає в тому, що Белек і Коулес були атаковані трьома агресивними тигрицями в Сафарі-парку в секції тигрів, в яку вони заїхали на мототранспортних засобах, і їхньому здоров'ю було завдано шкоди. Суд встановив, що тварини перебували у володінні і під контролем відповідача. Суд також зазначив, що очевидно, що ці дикі тварини контролювалися відповідачем неефективно, оскільки вільно бродили парком. І як результат, деякі з цих тварин завдали шкоди громадянам Белек і Коулес. Ці три істотні елементи склали підстави для застосування інституту суворої відповідальності. Д. Крісті приходиться до висновку, що у випадку з Сафарі-парком, як і з іншими виставками, позиція яких полягає в тому, щоб показати тварин у їхньому природному середовищі існування, парк знехтував обов'язком контролю над тваринами, ризикуючи завданням шкоди відвідувачам. У цивільній доктрині Канади принцип суворої відповідальності застосовується також під час втечі тварин із зоопарку та утримання екзотичних тварин як домашніх улюбленців [39].

Визначення тварини ДПН має основоположне місце в зобов'язаннях з відшкодування шкоди, завданої атракціонами з використанням тварин, адже є тварина ДПН чи ні, впливатиме на необхідність наявності в конструкції зобов'язань із відшкодування шкоди поняття вини. Так, якщо шкода, завдана діяльністю атракціону з використанням тварин, визнаних ДПН, наявність вини утримувача тварини є необов'язковою, якщо ж тварину не можна визнати ДПН, наявність вини — обов'язкова.

Прогресивним етапом у діяльності атракціонів з використанням тварин ми пропонуємо запровадити обов'язкову реєстрацію цих тварин у Єдиному державному реєстрі тварин [40] в новоствореному розділі «атракціонні тварини».

Х. А. Григор'єва відзначала, що «на правовий механізм ідентифікації та реєстрації тварин покладено виконання кількох важливих функцій: охоронної, інформаційної, прогностичної, уніфікаційної, статистичної, правопідтверджувальної. Остання функція була породжена потребами практики та набуває все більшого значення» [41, с. 115]. Введення категорії «атракціонних тварин» в Єдиний державний реєстр тварин дозволить щодо кожної зареєстрованої тварини встановити не тільки правову підставу використання тварини, але й уніфікувати в єдиному доступному місці всю необхідну інформацію щодо тварин, що використовуються в діяльності атракціонів.

На сьогодні реєстр містить відомості лише щодо сільськогосподарських тварин.

А. Л. Правдюк зазначав, що «необхідність удосконалення правового регулювання функціонування Реєстру тварин актуалізується у зв'язку з внесенням таких змін через ратифікацію Україною Європейської конвенції про захист домашніх тварин [42] та підготовку проекту Закону № 3593 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо ідентифікації та реєстрації тварин», яким пропонується запровадити ідентифікацію

та реєстрацію домашніх тварин (котів, собак) та диких тварин, які перебувають у неволі чи в напіввільних умовах, з метою їх державного обліку та контролю за їх переміщенням і проведеними ветеринарно-санітарними заходами» [43, с. 163].

Водночас п. 4.1 та 4.2 Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах, який затверджений наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України № 429 від 30 вересня 2010 р., проголошують, що в місцях, де утримуються та розводяться дикі тварини, які перебувають у стані неволі, має бути забезпечено їх облік шляхом ведення відповідного проширеного та пронумерованого журналу [44].

Переведення такого журналу на сучасний інформаційний лад з доопрацюванням у напрямку створення категорії «атракційних тварин» дозволить з легкістю відслідкувати кількість тварин, що використовуються в діяльності атракціонів. Водночас введення категорії «атракційних тварин» повинно містити електронні розділи з інформацією щодо: видів тварин; їхнього віку, розміру та маси; володільця; правової підстави володіння; місця діяльності атракціону, де використовується тварина; виду та назви атракціону. Вказана інформація дозволить перевести діяльність атракціонів з використанням тварин в більш сучасне, контрольоване, цивілізоване русло та підвищити правову свідомість володільців тварин.

Враховуючи нашу пропозицію, доцільним є визначення правової категорії «атракційних тварин». Спочатку варто визначити ознаки «атракційної тварини».

Перш за все, ми відзначимо, що такими тваринами можуть бути як дикі, так і домашні та сільськогосподарські тварини.

По-друге, основною метою утримання такої тварини є її використання в атракціонах для надання послуг розваг відвідувачам.

По-третє, тварина повинна належати володільцю на конкретній правовій підставі.

Враховуючи викладене, пропонуємо внести зміни до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [27], шляхом доповнення ст. 1 абзацом шостим такого змісту: «*Атракційні тварини — це домашні, дикі чи сільськогосподарські тварини, що утримуються людиною на конкретній правовій підставі, для задоволення потреб відвідувачів у розвагах, шляхом залучення їх у діяльність атракціонів*».

Список використаних джерел

1. *Barmash P.* The Laws of Hammurabi. At the Confluence of Royal and Scribal Traditions. Oxford university press. Oxford, 2020. *Google books*. URL : <https://bit.ly/3IsrkR4>.
2. *VanDrunen D.* Natural Law, the Lex Talionis, and the Power of the Sword. *Liberty University Law Review*. 2008. Vol. 2, Iss. 3. URL : <https://bit.ly/3qVDNH5>.
3. *Roth M. T.* Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor. Scholar Press. Atlanta, Georgia. 1995. 276 p. *Genesis to Revelation Project*. URL : <https://bit.ly/3FV8zUD>.

4. *Jackson B. S.* Modelling Biblical Law: The Covenant Code. *Chicago-Kent Law Review*. 1995. Vol. 70, Iss. 4. *Chicago-Kent College of Law Research*. URL : <https://bit.ly/343amKm>.
5. *Oosthuizen M.* Law and theology in the Covenant Code. *Verbum et Ecclesia*. 1996. Vol. 17, Iss. 1. Pp. 160–190. <https://doi.org/10.4102/ve.v17i1.1118>.
6. *Gerhard T.* Law of procedure in Attic inscription. *Law, rhetoric and comedy in classical Athens: essays in honor of Douglas M. MacDowell*. The Classical Press of Wales. Swansea. 2004. *CORE*. URL : <https://bit.ly/3fPoNUW>.
7. *Scott-Kilvert I.* The rise and fall of Athens: Nine Greek lives by Plutarch. Harmondsworth: Penguin. 1960. *Wecabrio.com*. URL : <https://bit.ly/3nT8c76>.
8. *Wolff H. J.* Commentary: Greek Legal History — Its Functions and Potentialities. *Washington University Law Review*. 1975. Vol. 1975, Iss. 2. URL : <https://bit.ly/3FYN5pU>.
9. *Carugati F., Hadfield G. K., Weingast B. R.* Building Legal Order in Ancient Athens. *Journal of Legal Analysis*. 2015. Vol. 7, No. 2. Pp. 291–324.
10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <http://bit.ly/2w1seVb>.
11. *Гринько С. Д.* Деліктні зобов'язання римського приватного права: поняття, система, рецесія / за наук. ред. Є. О. Харитоновна. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2012. 724 с.
12. *Digesta*. English. The digest of Justinian / transl. ed. by Alan Watson. *Nicholas Bacon Law Society*. URL : <https://bit.ly/3nVZSDE>.
13. *Bürgerliches Gesetzbuch. Bundesamt für Justiz*. URL : <https://bit.ly/3rKXXD1>.
14. *Гринько С. Д.* Поняття та підстави виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої правомірними діями. *Університетські наукові записки*. 2008. № 3 (27). С. 65–73.
15. Статути Великого князівства Литовського : У 3-х т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2002. Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року. 464 с.
16. Статути Великого князівства Литовського : У 3-х т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2003. Том II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року. 560 с.
17. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. Том III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. Кн. 2 / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2004. 568 с.
18. *Чистяков О. И., Маньков А. Г.* Российское законодательство X–XX веков. Москва : Юридическая литература, 1985. Том 3. Акты Земских соборов. *Online библиотека padaread.com*. URL : <https://bit.ly/3fR04iP>.
19. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ, 1997. 547 с.
20. Собрание малороссийских прав 1807 г. / [сост.: К. А. Вислобоков и др. ; отв. ред. Б. М. Бабий, А. Н. Мироненко]. Киев : Наукова думка, 1993. 366 с. *Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України*. URL : <https://bit.ly/3KEUoXn>.
21. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie. *Austrian Literature Online*. URL : <https://bit.ly/3tW6W74>.

22. Гражданское уложение. Проект. Высочайше учрежденной редакционной комиссии по составлению проекта гражданского уложения. URL : <https://bit.ly/3Aqulid>.
23. Полное собрание законов Российской Империи. В 48 Томах. Государственная типография. СПб., 1885. 1916 гг. URL : <https://bit.ly/3AGv5zC>.
24. Про надання чинності Цивільному кодексу Української РСР. Постанова ЦВК УРСР від 16.12.1922 р. (ЗУ УРСР, 1922, № 55, Ст. 780). *Google Drive*. URL : <https://bit.ly/3KSiYnZ>.
25. Яременко В. В., Сліпушко О. М. Новий тлумачний словник української мови : У 3-х томах: 42000 слів. Київ : Аконт, 2003. Том 3. 862 с.
26. Про затвердження Правила тримання собак, котів і хижих тварин у населених пунктах Української РСР. Постанова Міністерства житлово-комунального господарства УРСР, Міністерства сільського господарства УРСР, Міністерства охорони здоров'я УРСР від 17.06.1980 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/3BBztQZ>.
27. Про захист тварин від жорстокого поводження. Закон України від 21.02.2006 р. № 3447-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/3LMelfp>.
28. Animals Act. UK Public general acts. 1971. *Legislation.gov.uk*. URL : <https://bit.ly/358gH7F>.
29. Про мисливське господарство та полювання. Закон України від 22.02.2000 р. № 1478-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/34XjYqV>.
30. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с.
31. *Килимник О. М.* Зоологія хордових. Одеса : ОДЕКУ, 2009. 97 с.
32. *Борейко В. Е.* История охраны дикой природы в США. Киев : КЭКЦ, 2003. 80 с.
33. *Aplet G. H., Thomson J., Wilbert M.* Indicators of Wildness: Using Attributes of the Land to Assess the Context of Wilderness. USDA Forest Service Proceedings RMRS-P-15-VOL-2. 2000. P. 89–98. *US Forest Service*. URL : <https://bit.ly/3p3pbnH>.
34. *Львов И. А.* Дикая природа: грани управления. Очерки биотехнии. Москва : Мысль, 1984. 191 с.
35. Про тваринний світ. Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/3ipOV8A>.
36. Біологія: комплексний довідник / за ред. Р. В. Шаламов, Ю. В. Дмитрієв, В. І. Подгорний. Харків : Ранок, Веста, 2006. 624 с.
37. Тепан-які. *Вікіпедія*. URL : <https://bit.ly/3g8H93j>.
38. Смертельно небезпечна. Як готують і за що люблять в Японії рибу фуґу (07.03.2013). *Кореспондент.net*. URL : <https://bit.ly/3KYwgPF>.
39. *Christie D.* Wild Animals and Strict Liability. The African Lion Safari Case. March, 2005. *Zoocheck*. URL : <https://bit.ly/3ufFOjo>.
40. Єдиний державний реєстр тварин. *Агентство з ідентифікації і реєстрації тварин*. URL : <https://bit.ly/3v4pl1Y>.
41. *Григор'єва Х. А.* Правове забезпечення ідентифікації та реєстрації тварин: термінологічні та функціональні питання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 39 (1). С. 112–116. *Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України*. URL : <https://bit.ly/3g6lEaf>.

42. Європейська конвенція про захист домашніх тварин від 13.11.1987 р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://bit.ly/33UVJJr>.
43. *Правдюк А. Л.* Правове регулювання функціонування Єдиного державного реєстру тварин. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки.* 2020. Том 31 (70), № 4. С. 158–166.
44. Про затвердження Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 30.09.2010 р. № 429. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://bit.ly/3p2CdBN>.

Надійшла до редакції 12.05.2021

Volodymyr BABIUCHUK

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

Historical-Legal Analysis of the Obligations of Compensation for Damage Caused by Animals

The article focused on the obligation to compensate for damage caused by animals as a type of the attractions. Given the evolution of the entertainment industry, attractions with the use of farm and wild animals are becoming increasingly popular. Along with new emotions from the attractions with animals, such entertainment carries significant risks of harm. The obligation to compensate for such damage caused by animals goes back to the historical depths that we will cover in our article. The first historical mention of the harm caused by animals in the Laws of Hammurabi is investigated. It was established that the first known animal that caused damage, which was subject to compensation, was an ox, and the person responsible for the damage was its owner. It is established that the mention of the damage caused by domesticated animals is contained in the Laws of Dadusha. Such animals were identified as an ox and an aggressive dog. It was investigated that the main function of the obligations to compensate for the damage caused by animals was the compensatory function. It was investigated that the laws of the Hittites also contained a rule governing compensation for damage caused by the animal. The norm provided for compensation for damage to property. The provisions of the Torah, in particular the Code of the Covenant, which established liability for damage caused by animals, are analysed. It is established that the Torah contains provisions that can be considered prototypes of modern norms governing liability for the damage caused by a source of increased danger. The characteristic features of the legislation that was in force before our era, which regulated the compensation for damage caused by animals, are summarized. The provisions of the Laws of the Draco of Athens and Solon, which were in force in Greece in the period from 621 to 594 BC, are studied. The provisions of the Law on Combating Harm Caused by Animals are analysed. The provisions of the legislation of the period of the Roman Empire, which regulated the compensation for damage caused by animals, are analysed. The concept of the term «four-legged animal» and the principle of «harm to the animal» according to Roman law are studied. The provisions of the principle of responsibility of the «mule driver» are analysed. The provisions of the current legislation of Ukraine regulating liability for damage caused by animals are studied. The etymology of the terms «beast» and «animal» are analysed. It is summarized that the animal should understand the subclass of mammals, only part of the classification of animals. The concept of «wild animal» is analysed. Own classification of wild animals is offered. A proposal was initiated to replace the term «keeping of

wild beasts» in the Civil Code of Ukraine with the term «keeping of wild animals». A distinction between wild and domestic animals are analysed. The functioning of the Unified State Register of Animals has been studied. It is proposed to improve the activities of the register by entering information about animals used in the activities of attractions. The own definition of the term «attraction animal» is offered.

Keywords: attraction, damage, compensation, obligation, tort, source of damage, animal, beast.